

Irena Svetek
TAM, KJER
PLEŠEJO TULIPANI

Michal
Romančik

Maria
Madera

Teodor
Butzul

Katarina Katka
Garaj

Josef
Garaj

Heinrich
Schmidt

Matilda
Garaj

Herzel
Klein

Ana
Garaj Bucu

Jure
Devčić

Aurel
Manescu

Ester
Klein

Tatjana
Devčić

Sebastian
Manescu

Florian
Manescu

Irena

Katarina Katka Garaj leti. Bosa je, na sebi ima le belo obleko. Leti visoko nad strehami hiš, visoko nad starim avstro-ogrskim mestom, nad tlakovanimi cestami, pod katerimi se vije ozka struga, skozi katero teče mali Mesić, potoček, čez katerega je, kot bi bil Donava sredi Bukarešte, zgrajenih devetnajst mostov. Najlepši med njimi, pravijo mu most pri Mali cerkvi, je star več kot dvesto let. Njegov kamen je povsem zlizan, čas je prenehal šteti korake v drevoredu pod krošnjami visokih topolov, v katerih debela so vrezana imena nekoč davno zaljubljenih mladih. Na drugi strani mosta stoji Dvorna ulica, na njej že več desetletij rastejo tulipani s kot kri rdečimi cvetovi. Včasih čez mestne parke zaveje ledeno mrzel veter in jih upogne, vendar se spet dvignejo in rdeči cvetovi divje zaplešejo. Naenkrat zapiha veter južnega Banata, njegov hladni piš se ovije okoli Katkinega telesa, ki se dviguje nad hišami, nad njihovimi strehami in dimniki. Katka leti, leti, visoko, visoko v nebo, čez mestni trg in Vladičanski dvor, čez vrhove katedrale svetega Gerharda, čez park, na vogalu katerega še danes stoji Schmidtova pekarna, pod njo izginja mestice skupaj z zgodbami, ona pa leti daleč, daleč proti soncu, kjer jo čaka Teodor, njen ljubi Teodor Butzul, nadarjeni slikar, ki se je že zdavnaj pridružil duhovom mesta. Mesta, ki so mu Madžari rekli Versec, Srbi Vršac, Nemci Werschetz in Romuni Vârșet.

Vršac, Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ)

18. september 1965

Svetlo modre oči Katarine Katke Garaj so strmele v ljudi, ki so sedeli za mizo in se ji smehljali. Za vsakim izmed obrazov se je skrivala zgodba, ki jih je povezovala. Toliko ljubezni in toliko gorja ... *Rada jih imam, vendar ne vseh, še zdaleč ne vseh ...* Okoli nje pa so že lebdeli duhovi preteklosti. *Še malo, počakajte samo še malo ... Ne bodite nestrpni, kmalu se vam pridružim ...* Večer je padel na mesto in ga ovil v temno moder plašč, zvezde so ležale posute po nebu. *Do takrat, do takrat pa ... nekaj časa bi bila še tukaj ...* Dlan njene drugorojenke je prijela za pecelj kozarca in ga dvignila proti njej.

»Draga mama, želim ti vse najlepše in, seveda, še na mnogo let.«

Poteze na obrazu njene hčerke so bile nežne, kot takrat, ko je bila še otrok. Nekateri se preprosto rodijo z milino, ki jih nikoli ne zapusti. In Ana je bila zagotovo ena od teh. Ob njej je sedela Maria Madera, Katkina mama, zdaj že stara kot Metuzalem, pa vendar živa.

Tukaj so duše, ki jih ne morem kar tako zapustiti ...

»Babica, koliko si stara?«

Katka se je obrnila k vnuku, drobnemu fantiču s skodranimi temnimi lasmi, ki je sedel poleg njene hčerke in z velikimi rjavimi očmi radovedno zrl vanjo.

»Sebastian, tega se starih gospa ne sprašuje, ampak ker te imam tako zelo rada, ti bom zaupala nekaj, česar ne smeš povedati nikomur.«

Katka je sklonila sivo glavo proti dečku in mu šepnila na uho: »Rodila sem se v prejšnjem stoletju, ko še ni bilo Jugoslavije, ampak smo živeli v monarhiji.«

Sebastian je razširil oči, njegove obrvi so se dvignile.

»V monarhiji?«

»Tako je, v Avstro-Ogrski monarhiji. Vidiš tukaj ...«
Stegnila je roko in s prstom pokazala na trg.

»Včasih se je imenoval Franz Joseph Platz ... Po njem so vozile kočije ...«

Za nekaj trenutkov je zaprla oči, nato pa je njen pogled zdrsnil čez cesto proti nizki stavbi. Na zlizani fasadi ni bilo več njegovega imena, imena, ki je včasih krasilo pročelje stare avstro-ogrske hiše, v kateri je imel Teodor Butzul atelje, kjer mu je večkrat pozirala gola. Za trenutek se ji je zvrtilo in duhovi so bili ponovno ob njej, čutila je njihov nemir.

»A bomo še dolgo tu? Kmalu sem zmenjen ...«

Obrnila je glavo in se zazrla v svetlolasega fanta, ki je sedel na drugi strani mize in se živčno oziral proti trgu, od koder je prihajala živahna glasba. Ni ga marala, nikoli ga ni vzljubila. Florian je bil pritepenec, ki ga je drugi mož njene hčerke pripeljal s sabo iz prejšnjega zakona.

Katka je pogledala v hčerinega pastorka.

»S kom si zmenjen?«

»Florian je zaljubljen,« se je namuznil Sebastian, nato pa sklonil glavo, ko je brat dvignil roko, da bi ga udaril.

»Še eno tako, pa te bom ...«

Ana je pogledala na drobno ročno uro.

»Florian, prosim. S Sebastianom bosta ostala s Katko, jaz pa grem pogledat, kaj se dogaja, zakaj Tatjana še ni prišla ...« Ana se je dvignila s stola. »Počakajte tukaj, hitro bom nazaj ...«

Tatjana je bila prva vnukinja Katarine Katke Garaj, bila je tudi prvi otrok njene hčerke Ane. Imela jo je z moškim, ki jo je rešil s tistega grozljivega otoka, kjer so jo zverinsko mučili ... Katka je zatisnila oči, ni želela razmišljati o tem.

»Mama, me slišiš? Rekla sem, da bom hitro nazaj.«
Zazrla se je v hčerko.

»V redu, slišala sem te, tukaj bomo počakali.«

Gledala je za Ano, ko je hodila med mizami proti stojnicam z vinom, ki so stale na drugi strani trga.

Kako zelo je podobna očetu, tako zelo je podobna Teodorju Butzulu ... Še malo, ljubi moj, samo še malo in pridem k tebi.

Po zraku je odmevalo pokanje petard. Katka je sedela na stolu za mizo kavarne Evropa in v naročju držala utrujenega vnuka, poleg nje je sedela njena mama Maria Madera in s praznim pogledom zrla v svet. Katka je gledala v trg pred sabo, obdan z živahnimi kavarnami, trgovinami in restavracijami, otroci so se podili mimo stojnic s spominki in vetrnicami kričečih barv, ki so ob vrtenju utripale, kot je utripalo nebo, s katerega so se razlivala barve ognjemeta. Mladi in stari so dihali zrak, poln vonja po pravkar pečenih klobasah in karameliziranih jabolkih, pogle-

di obiskovalcev, ki so prišli od blizu in daleč, da bi se udeležili največjega festivala vina v regiji, so drseli po razstavljenih kozarcih medu, lectovih srcih, predvsem pa po steklenicah, ki so hranile ponos vinoro-dne dežele: caubernet sauvignon, italijanski rizling in frankovka so bili nekateri izmed napisov na etiketah, ki so ponosno razkazovali svoje črke in čakali, da se združijo s pogledi kupcev. Z velikega odra na glav-nem trgu se je slišala glasba in veselje zbrane množice se je dvigovalo visoko v topel jesenski zrak.

Desetletni Sebastian je noge naslanjal na nizek ka-mnit zid, oči je imel zaprte in videti je bilo, da je v naročju babice zaspal.

»Moj ubogi, ubogi Sebastianček,« je rekla Katka in pobožala vnuka po temnih laseh. »Kako si utrujen, revček moj. Glej, Florian, kar zaspal je,« je dvignila pogled k dečku s svetlimi lasmi, ki je nestrpno pogle-doval po ulici, kot bi nekoga čakal.

»Rekla si, da bosta Tatjana in Ana vsak hip prišli. To si rekla že pred pol ure.«

Katka je pogled spustila nazaj na speči obraz vnuka.

»Če ju čez pet minut še vedno ne bo, boš peljal Se-bastiančka v haciendo.«

Štirinajstletni deček se je sunkovito obrnil.

»Kaj?«

»Dobro si me slišal, Florian.«

»Saj veš, da sem zmenjen z Lumino ...«

»Ne pregovarjaj se z mano, naredil boš, kot bom rekla.«

Florian je pomisli, kako samovoljno je vedno kro-jila usodo njegovega življenja. V mislih je zagledal

prizor, v katerem užaljena Lumina odhaja izpred odra na glavnem trgu, njemu pa njene naklonjenosti, ki se je čudežno pojavila, še sam ni vedel, zakaj in kako, ne bo nikoli več uspelo dobiti nazaj.

»Zakaj moram biti tu, zakaj ne dovoliš, da grem?!« je razburjeno zavpil.

»Mein Gott, Florian! (Moj Bog, Florian!) Peljal boš Sebastiana v haciendo, tako sem rekla, in nikakršnega ugovaranja ne bom trpela.«

Solze jeze so privrele iz mladih oči.

»Zakaj moram vedno jaz skrbeti zanj?! Zakaj?!«

»Zakaj, zakaj! Zato, ker je tvoj brat!«

Na nebu se je zabliskalo in snopi pisane svetlobe so se ponovno razlili čez večerni horizont. Slišalo se je veselo vzklikanje množice, ki se je valila po ulicah starega mestnega jedra, v Florianu pa je vrelo od krivice. Temnolasa glava, naslonjena na Katkino ramo, se je premaknila in desetletni Sebastian je odprl oči.

»Je mami že prišla?« je vprašal in zamežikal v osvetljeno nebo.

Slišati je bilo melodijo, ki je prihajala z glavnega trga, kjer se je odvijal dolgo pričakovani koncert. Koncert, ki ga Florian ne bo videl. Prav tako kot ne bo občutil dotika Luminine dlani, ki bi zdrsnila v njegovo, videl njenih rjavih oči, ki bi se mu toplo nasmehnile, medtem ko bi grizla rdeča karamelizirana jabolka in bi se sreča iz njegovega pogleda topila skupaj z glazuro na sadežu in mu tekla po koži, dokler se ne bi vsa sladkost dolgo pričakovanega večera zlila v njegovo zaljubljeno srce. Ampak tega zdaj ne bo. Jezno je pogledal desetletnika, ki je vstal iz babičine-

ga naročja in se s težavo postavil na noge. Florian je strmel v železno okovje, ki je od njegovega drugega leta oklepalo tanke bratove noge.

»Pojdita do hiše, midve z Mario pa greva poiskat Tatjano in Ano.« Katka se je dvignila s stola, iz torbice izvlekla majhno usnjeno denarnico in na mizo stresla nekaj kovancev. »To bi moralo biti dovolj ...« Sebastian je skušal sestri na leseni voziček, ki je bil pripet na moško kolo, vendar mu ni uspelo. Katka se je obrnila proti Florianu. »Hilf ihm! (Pomagaj mu!) Vidiš, da ne more zlesti gor!«

Florian je strmel v drobnega dečka pred sabo in pomislil, kako bi bilo, če oče ne bi zapustil mame in se ne bi preselil k Ani, ki mu je rodila tega, tega ... Na obrazu mu je visel prezir, zgornja ustnica se mu je ukrivila. Stopil je k bratu in mu dvignil noge, vpete v kovinsko ogrodje, ter ga posedel na voziček.

»Pazi na mojega Sebastiančka, počasi vozi, da se mu kaj ne zgodi.«

Sedel je na kolo in se poln potlačene jeze, ki ga je z vsakim dnem bolj in bolj mrcvarila in se kot strupena odplaka nalagala v njegovih organih, odpeljal mimo Svetosavskega trga, stran od svoje ljubezni, stran od sreče, ki mu je pripadala ... Od silnega sovraštva ga je bolel trebuh. Z vso močjo je pritiskal pedala in na licih začutil veter, ki se mu je zaletaval ob kožo. Srce mu je začelo glasno razbijati.

»Ne tako hitro, Flori, bolj počasi, padel bom!« *Tiho bodi, kripelj*, je brbotalo v njem. »Flori, paadel booom!!!« *Ko bi vsaj in bi te povozil avto ...* Stisnil je zobe in zapeljal na makadam. Voziček je začelo

tresti, obrnil je glavo in videl, kako se je Sebastian z rokami prijel za rob. Ostro je zavil in še močneje pritisnil pedala.

Mimo so drseli prostrani travniki in široka polja, na nebu je visel lunin krajec in cesta je bila prazna. Gledal je v asfalt pred sabo, ki ga je osvetljevala bleda svetloba svetilke na kolesu, vse okoli je bilo tiho in mirno, v ušesa pa so mu padale besede kot neumoren hudournik, kot slap, kot poplava, nebrzdano govorjenje, žlobudranje otroka, ki ga ni želel poslušati, sploh pa ga ni zanimalo, kaj si desetletnik misli, o čem razmišljajo njegovi še ne povsem razviti možgani, koga briga!

»A ne, Flori, da so se partizani dobro borili z Nemci, a ne, da, da ... da jim je Tito rekel, da morajo ... morajo postreliti vse Nemce, a ne ... Koliko mrtvih je bilo na Kozari, je bilo več nemških vojakov ali partizanov? Papan je rekel, da, ahm ... da so bili ranjenci na obeh straneh ... Ti je bil všeč film? Jaz mislim, da je Tito glavni, ker, ker ... Ker smo premagali Nemce! Je tako, Flori? Je Tito premagal vse Nemce?«

O *moj bog, bodi že tiho*, si je mislil Florian, ko je zavijal na široko pot, obdano z visokim rastjem, ob kateri je stala ograja iz kamna, pod njo pa je tekel kanal, od koder so se oglašale žabe. *Moja mama Juliana bi bila še danes živa, če se ne bi njen mož Aurel, na žalost tudi moj oče, poročil z Ano, mamó tega klinca, ki ga moram vsak dan prevažati v tem presnetem vozičku, kot da sem njegov suženj ...*

»Flori, a je tebi bolj všeč Bata Živojinović ali Bert Sotlar? Meni sta oba v redu, papanu pa je najbolj všeč Milena Dravić, pravi, da je odlično odigrala Miljo, kaj pa ti misliš? Se tebi tudi zdi, da je odlično odigrala Miljo?«

Aurel Manescu je smrkavca peljal v kino, kjer sta skupaj gledala Kozaro, medtem ko zame ni nikoli naredil česa takega, niti enkrat samkrat nisva bila v kinu, vesel sem lahko, če za moj rojstni dan iz očetovih ust sploh pride kakšna čestitka, darilo mi tako in tako vsako leto kupi Ana. Vedno eno in isto, par bednih nogavic in kraševo čokolado. Hvala vama obema, super sta, najboljša, tako lepo sta si uredila življenje, najprej sta v smrt pahnila mojo mamo, ja, ubila se je sama, ampak saj je povsem jasno, zakaj, potem pa sta naredila tega idiota zadaj in Ana je s sabo v zakon pripeljala še Tatjano, ki mi je danes uničila večer ... Če bi prišla v kavarno takrat, ko je bilo zmenjeno, bi se lahko dobil z Lumino, Katka bi me spustila na randi in vse bi bilo ... Kaj pa, če me ne bi? ... Kakšna grozna, pokvarjena družina, vsi po vrsti ...

»Flori, a je Kozara tvoj najljubši film? Ker moj je ...«

Z desno nogo je pritisnil pedalo, da je kolo zavrlo, voziček zadaj je obrnilo in Sebastian je kriknil. »Sko-raj sem padel, Flori! Tako močno si zabremzal ... Joj, kako si me prestrašil ... Ampak mi je bilo všeč, da si naju hitro pripeljal, najprej me je bilo malo strah, tako kot vedno, ampak potem sem se pa sprostil

in ... Zakaj me tako čudno gledaš? Kaj ti je? Flori ... Flori ne ... pusti me!«

Bilo je, kot bi se njegove roke osvobodile ukazov možganov in prvič v življenju zaživele po svoje. Skozi kožo na dlaneh je čutil utripe bratovega srca, prihajali so iz žile v ozkem vratu, bum, bum, bum je hkrati razbijalo tudi njegovo srce, medtem ko je strmel v od strahu razširjene zenice, v velike rjave oči z dolgimi črnimi trepalnicami. Oh, kako jih je stara Katka oboževala, ves čas je govorila: *Moj Sebastianček ima najlepše oči in krasne dolge trepalnice, nihče na svetu nima takih!* Ko bi zdaj videla oči svojega Sebastiančka, kako izbuljeno bolščijo vanj, kako so kapilare v njih popokale in je kri zalila beločnice ... *Zakaj še kar hrope? Zakaj ne umre?! Nikoli si ne bi mislil, da tako dolgo traja, da nekoga zadaviš, a bo že enkrat nehal cviliti?*

Naenkrat ga je objela tišina in čas se je ustavil. Dolgo je bilo tiho, nato pa je nebo zažarelo – ali pa se mu je samo tako zdelo – in neverjetna sreča se je spustila v njegovo telo. Začutil je mir, nato pa je prišlo olajšanje, kakršnega ni čutil še nikoli v življenju. Sebastian, mali Sebastianček, najljubši otrok njegovega papana in Ane, najljubši Katkin vnuk, oboževani deček, ki se je med porodom čudno obrnil in zato ni bilo časa za nič drugega, kot da ga je babica prijela za noge, ga potegnila iz maternice in mu s tem izpahnila kolke, je bil mrtev.

Strmel je v drobno truplo, ki mu je zdrselo iz rok in kot cunjasta lutka padlo na tla. Obrnil se je in pogledal proti hiši. Je sam tukaj? Da ga ni kdo videl? Stara

dvonadstropna vila z velikim vrtom, na katerem so rasla sadna drevesa, se je prazna dvigovala nad njim, luči v njej so bile pogasnjene. Sklonil se je k negibnemu telesu, ki je ležalo na tleh, oči malega Sebastiana Manesca so bile še vedno odprte, zrle so vanj, kot bi radovedno čakale, kaj bo naredil. Zgrabil je truplo in ga začel vleči proti kamnitemu vodnjaku, ki je stal nekaj metrov stran od verande. Železni opornici, oviti okrog tankih nog njegovega brata, sta se zataknila ob nekaj na tleh. Ustavil se je, da bi videl, kaj je spodaj, vendar je bilo pretemno. Najbrž kakšna žica ali kaj podobnega, Sebastianček je vedno sestavljal kaj iz žic in baterij in bogve česa še vse, in seveda nikoli ni pospravil za sabo. On je bil tisti, ki je moral hoditi za njim in pobirati stvari, da se stara Katka ni jezila. Sklonil se je in z nog mrtveca odpel kovinski opornici. Nato je dvignil suhljato truplo in ga poseдел na rob vodnjaka. Sebastianova glava mu je omahnila na ramo, kri iz njegovih ust je kapnila na belo majico, skrbno izbrano za prvo srečanje z deklico, v katero je bil zaljubljen. Koža umorjenega dečka, ki se je dotikala njegove, se mu je zdela hladna, zmrazilo ga je in streslo od gnusa. Stegnil je roko in močno odrinil truplo, da je padlo v temno globino vodnjaka. Zaslišal se je glasen pljusk in naenkrat so žabe začele regljati. Bile so tako glasne, da je moral zakričati, in kričal je, kot bi iz sebe vlekel drobovje. Zrak se je zgostil, zlepljen od krvi, ki se je vpijala v belo bombažno tkanino in se na njegovi majici širila v vse večji madež.

Hacienda, kot so ji rekli domačini, je bila dvanadstropna vila z velikimi francoskimi okni in balkoni, ki jo je leta tisoč osemsto dvainosemdeset dal sezidati oče Katarine Katke Garaj, stari Michal Romančik, Čeh, ki se je preselil v vinorodno pokrajino avstro-ogrske monarhije, da bi uresničil svoje mladostne sanje in postal najboljši vinar v deželi. To mu je tudi uspelo, saj je dvor kmalu začel vino naročati pri njem in so v ta namen zgradili tudi železniško progo, ki je povezovala Vršac, majhno mestece ob meji z Romunijo, z Dunajem, glavnim mestom monarhije.

Florian Manescu je hodil po dolgem hodniku, na koncu katerega je stala kuhinja s steklenim zimskim vrtom, kjer je bila dolga miza iz slavonskega hrasta, za katero so med poletnimi počitnicami skupaj zajtrkovali in je papan hvalil svetlobo, ki se je spuščala skozi stekla in se razlivala po parketu. Na koži je čutil hlad mrzlih zidov hodnika, na katerih so v pozlačenih okvirjih visele slike prednikov družine, v katero se je priženil papan in ga s tem ne samo izdal, temveč popolnoma izbrisal. Zanj ga ni bilo več, ostalo je le nekaj motečega, senca preteklosti, ki mu je sledila, medtem ko je sam neuspešno bežal pred njo. Vanj so zrli obrazi Katkine družine, tu je bil njen oče, stari vinar Michal Romančik, ki je sledil svojim sanjam in si z vinom ustvaril bogastvo, ki ga je njegov zet, Katkin mož Josef Garaj, zakockal v eni sami noči, preden si je s pištolo odpihnil možgane, tu je bila tudi Romančikova žena, Maria Madera, mama stare Katke, lepa ženska, katere predniki so bili Aške-

nazi, ki so v Avstro-Ogrsko pribežali iz Španije, da bi ubežali pogromu nad Judi ...

Hodil je mimo obešenih slik, s katerih so vanj ogorčeno strmeli obrazi družinskih duhov, vedeli so, kaj je storil, vedeli, da je pretil njihovo kri, ampak njemu je bilo vseeno, zanj so bili nepomembni tujci, in kot je uničil njihovega potomca, bo zdaj uničil tudi njih. V kuhinji je iz predala vzel vžigalice, nato je šel v garažo in se vrnil nazaj v hišo s kanto bencina. Dvajset minut kasneje so dvonadstropno vilo iz časa cesarske monarhije oblizovali plameni. Ognjeni zublji so se dvigovali v nebo, in ko so se po makadamski poti pripeljale Ana, Tatjana in njena babica, Katarina Katka Garaj, skupaj s svojo mamo Mario Madero, je ogenj že uničil streho. Od trte, ki jo je pred več kot sto leti zasadil Katkin oče Michal Romančik, uspešen vinar iz Brna, pa po dveh urah, v katerih je gasilec komaj uspelo pogasiti požar, ni ostalo nič več, razen zoglenelih štrcljev, ki so se dvigovali iz ožgane črne zemlje. Ko so teden dni kasneje v vodnjaku pred požgano hišo našli truplo desetletnega Sebastiana Manesca in je njegov brat priznal, da ga je ubil, se je Katarina Katka Garaj zaklenila v kopalnico doma starejših občanov, kjer je bila zdaj nastanjena, in si z britvico prerezala vrat. Izkrvavela je, še preden je negovalka utegnila poklicati pomoč.

Ljubljana, Slovenija

27. junij 1991

Težka železna vrata iz rešetk so se odprla. Prostor, v katerem se je znašla, je bil klavstrofobičen. Nizek strop in povsod vlaga.

»Mimo vseh drugih, zadnja celica na desni. Postavil sem vam stol,« je rekel moški v beli obleki.

»Najlepša hvala,« je odvrnila.

Upala je, da je njen glas zvenel mirno, vendar je pogled izdajal, da je prestrašena. Trudila se je skriti nelagodje, kar je opazil.

»Tukaj bom, gledal vas bom.«

Pokimala je in kovinske rešetke za njo so se zaprle. Zdaj je bila sama. Dvignila je glavo in počasi začela hoditi proti koncu ozkega hodnika. Na desni stran je bil zid iz sivih opek, na levi strani so bile majhne celice. Trudila se je ne strmeti v ljudi, ki so bili zaprti v njih. Na njenem obrazu, predvsem na njenem telesu, so bile oči posiljevalcev in morilcev. Srce ji je glasno utripalo, ko se je približevala zadnji celici na levi, kjer je bil zaprt. Vedela je, da čaka nanjo. Njeni koraki so se ustavili, pogoltnila je slino in dvignila pogled proti njemu. Opazoval jo je. Stal je sredi majhnega prostora, oblečen v moder kombinezon, roke je imel naslonjene ob telo. Nato se je nasmehnil.

»Dobro jutro, Clarice.«

Njegov glas je bil prijazen. Če ne bi vedela, kdo je in na kako grozovit način je moril, bi se ji zdel skoraj normalen.

Tatjana je tekla čez prazno mesto. Na Slovenski cesti so v njen pogled udarjale barikade, avtomobili so stali odrinjeni na pločnikih. Bilo je kot v sanjah, kot v nočni mori, na Erjavčevi ulici pred Dramo je bilo nekaj vojakov, eden izmed njih je zavpil besedo ali dve proti njej, vendar ga ni razumela niti se ni želela obrniti, da bi videla, kaj hoče, par metrov stran so se tanki valili po asfaltu, bilo je absurdno in popolnoma nerealno, v njenih možganih je spomin zaman iskal besede, s katerimi bi opisal, kaj se dogaja. Zadihana je pritekla v podhod Name in odprla steklena vrata, ki so vodila v lokal. Prostor je bil prazen, mize z nekaj stoli so samevale, za šankom ni bilo nikogar. Spustila se je po stopnicah v klet, z roko odmaknila težko žametno zaveso in vstopila v temen prostor.

22

23

Pred sabo je zagledala obrise postav, sedele so na oblazinjenih stolih, medtem ko je iz zvočnikov prihajal moški glas, ki je odločno vprašal: »What did you do? (Kaj si naredila?)«

»I went ... downstairs, outside (Šla sem ... po stopnicah, ven),« je odvrnil veliko tišji, ženski glas.

Stopila je k sedežem in pogledala po dvorani.

»Irena ...« je zašepetala.

»I crept up into the barn (Pritihotapila sem se v hlev),« je nadaljeval ženski glas, »and I was ... I was so scared to look inside, but I had to (in ... in strah me je bilo pogledati, vendar sem morala).«

»Irena!«

Nekaj ljudi se je obrnilo in jo grdo pogledalo.

»And what did you see, Clarice? What did you see?
(In kaj si videla, Clarice? Kaj si videla?)«

»Oprostite,« je zašepetala, »hčerko iščem ...«

Na velikem platnu bližnji posnetek lepega ženskega obraza. Svetlo modre oči prestrašeno zrejo v gledalce.

»Lambs. They were screaming. (Jagenjčke. Kričali so.)«

»Irena!« je glasno prišlo iz njenega grla.

»They were slaughtering the spring lambs? (So klali spomladanske jagenjčke?)«

Ena izmed glav se je dvignila in oči njene hčerke so se v poltemi obrnile proti njej. Odleglo ji je.

»Hitro, vstani!

Zbegan pogled.

»Film gledam, zakaj ...«

»Šššš!!!« je jezno prišlo od zadaj.

Živci so ji popuščali.

»Irena, takoj!«

Po Tatjaninem spominu so drvele zgodbe, ki jih je pravila njena babica Katka, in vsa groza je bila ponovno tu. Nagnila se je čez vrsto, prišla petnajstletno dekle za roko in jo povlekla k sebi.

»Nehaj!«

Mlajši moški, ki je sedel pred njo, se je jezno obrnil.

»Film gledamo, a ste lahko prosim tiho!«

Čutila je, kako ji zrak uhaja iz pljuč, srce ji je močno bilo.

»Irena, vzemi jakno in ...« Glas, ki je prihajal iz nje, je bil obupan. »Greva, prosim ...«

»You still wake up sometimes, don't you? You wake up in the dark ... And hear the screaming of the lambs. (Še vedno se včasih zbudiš, kajne? Zbudiš se v temi ... In slišiš kričanje jagenjčkov.)«

»Pa zakaj?!«

Solze so se ji nabrale pod vekami in modre oči Anthonyja Hopkinsa so se razlile čez platno.

»Ker se je začela vojna.«

Družina Romančik Garaj
1912–1918

Vršac, avstro-ogrška monarhija

Julij 1918

»Atentat na avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo ženo Sofijo je pred štirimi leti pretresel Avstro-Ogrsko, Evropo in svet ter povzročil politično in diplomatsko krizo, ki je vodila v vojno. Sledil je avstro-ogrski ultimatum Srbiji, in ker ta v osemindvajsetih urah ni izpolnila vseh zahtev, ji je Avstro-Ogrska osemindvajsetega julija tisoč devetsto štirinajst napovedala vojno, s čimer je v veljavo stopil evropski sistem zavezništev, ki je povzročil domino efekt. Rusija je kot tradicionalna podpornica in zaveznica Srbije konec julija pričela mobilizirati svojo vojsko proti Avstro-Ogrski, Nemčija pa se je kot zaveznica Avstro-Ogrske na to odzvala z vojno napovedjo Rusiji in njeni zaveznici Franciji ter z napadom na nevtralno Belgijo in Luksemburg. Ker je za nevtralnost Belgije jamčila Velika Britanija, je ta napovedala vojno Nemčiji in v enem samem poletnem tednu, leta tisoč devetsto štirinajst, se je Evropa znašla v veliki vojni.«

Maria Madera Romančik je stegnila roko in z nežnim gibom zaprla pokrov klavirja, ki je stal v veliki sprejemni sobi ob zofi z okrasnimi blazinami. Obrnila se je k možu, s katerim sta bila poročena triintrideset let, in glasno zavzdihnila.

»Michal, prosim ... Berite časopis po tiho, ne morem več poslušati o politiki, glava me začne boleti.«

Skozi odprto francosko okno se je zaslišal zvok konjskih kopit in drdranja lesenih koles. Maria Madera se je obrnila in pogledala na dovoz pred hišo, po katerem je ravnokar pripeljala kočija. Z nje je stopila mlada ženska v dolgi sinjemodri obleki, na glavi je imela klobuk s svilenimi trakovi, izpod katerega so silili dolgi rjavi lasje.

»Spet je sama. V mesto sta odšla skupaj, nazaj prihaja pa sama. Ich verstehe das nicht ... (Ne razumem tega ...)«

Michal Romančik se je obrnil in iznad očal pogledal proti oknu. Ženska v sinjemodri obleki je plačala kočijažu in ga odslovila. Pogled je usmeril nazaj v časopis.

»Josef ima ta teden pomembne sestanke z naročniki.«

Maria je zmajala z glavo v znak nestrinjanja z možem, nato pa vstala in se odpravila na hodnik. Velika masivna lesena vrata so se odprla in v hladno vežo hiše je stopila Katarina Katka Garaj, njen edini otrok, njena ljubljenska, s katero sta bili povezani od prvega dne, ko jo je rodila v tej hiši.

»Kako je zunaj vroče,« je rekla Katka, si snela z glave klobuk in si z njim popahljala pred obrazom. Nato je pogledala mater in se nasmehnila. »Zakaj me tako gledate, Mutti (mami)?«

Maria Madera je do hčerke čutila neizmerno ljubezen, gotovo tudi zaradi moževega razočaranja nad dejstvom, da se ni rodila kot fant, ki si ga je želel, da bi za njim prevzel vinarske posle. Katko je spoštovala in se, če se je le dalo, ni vtikala v njeno življenje, ven-

dar pa je imela, najbrž tako kot vsaka mati, prirojen čut, ki ji je sporočal, kdaj je bilo v njem kaj narobe.

»Kako to, da Josefa ni s tabo? Zakaj pusti, da poročena ženska hodi sama domov s kočijažem ...«

»Mutti, bitte ... (Mami, prosim ...)«

Na vratih sprejemne sobe se je prikazal Michal Romančik.

»Maria, jetzt ist es genug. (Maria, zdaj pa dovolj.)« Obrnil se je k hčerki. »Pozdravljeni, Katarina. Ne vem, ali vam je mati povedala, ampak danes zvečer gostim pomembne goste, zato pričakujem, da nas boste razveselili in nam kaj zaigrali na klavir.«

Katka je pokimala očetu.

»Natürlich, papa. (Seveda, očka.)«

Maria Madera je pogledala moža.

»Upam, da se Josef vrne do takrat, kajne? V družbi tako pomembnih veljakov bi bil gotovo pogrešan.« Stopila je k hčerki. »Pridi, greva pogledat, če je Matilda že končala z uro violine.«

Katka je na rahlo pokimala proti očetu, nato pa se obrnila in skupaj z materjo odšla k stopnicam, ki so vodile v zgornje nadstropje. Michal Romančik je zavzdihnil. Saj ne, da mu ne bi bilo mar. Hčerki je želel najboljše, zato je bil kljub vsemu še vedno trdno prepričan, da je bila poroka z Josefom Garajem pravilna odločitev. Predvsem pa edini način, da se ubrani čast družine in opere njeno ime, ki ga je oblatil tisti prekleti slikar Teodor Butzul, v katerega se je Katka tako brezglavo zaljubila.

Popa Lupu je bila odlična ljubimka, strastna in glasna, in to je Josefu Garaju pasalo. Rad je prihajal k njej v stanovanje na Residenzgasse, ki ga je opremila tako kičasto, da je bilo še za njegov okus preveč, vendar ni živel tu in rdeči žametni prevleki z zlatimi obrobami, ki sta krasili posteljo in zofo v dnevnem prostoru, sta ga vzburljali do te mere, da je vsakič, ko je pomislil na rdeči žamet, začutil izboklino v hlačah. Skozi okno se je razlivala oranžna svetloba, kar je pomenilo, da bo ura kmalu sedem in da se mora odpraviti. Popino smrčanje je polnilo majhen prostor in Josef je pomislil, da je bila glasnost med njuno posteljno dejavnostjo primerljiva z glasnostjo njenega smrčanja. Oblekel si je srajco in z okenske police vzel zapestno uro. Kazalci so kazali, da ima še nekaj časa, ravno dovolj, da skoči še do Herzla Kleina. Obrnil se je k smrčēči Popi, nekaj časa strmel vanjo, nato pa počasi stopil do kredence in tiho odprl njen prvi predal. Stegnil je roko, jo zavlekel pod spodnje perilo in kmalu zatipal, kar je iskal. Odprl je majhno črno denarnico, ki jo je ves čas skrivala pred njim, vendar je prejšnji teden s hodnika videl, kako jo je vzela iz omare v kuhinji in jo skrila v predal s spodnjim perilom. Obrnil se je k postelji. Popa je imela napol odprte oči, videti je bilo, kot da ga gleda. Vedno je tako spala, to je vedel, a občutek vseeno ni bil prijeten. Iz denarnice je pobral ves denar in jo porinil nazaj pod spodnje perilo. Zaprl je predal in se počasi odkradel iz spalnice. Ko je zapiral vrata, se je naenkrat prestrašeno zdrznil in ves denar, ki ga je še vedno držal v rokah, je padel na tla.

»Vedno sem ji govorila, da nisi nič prida.«

Pred njim je stala starejša ženska in prezirljivo zrla vanj. Hitro se je sklonil in začel pobirati bankovce, ki so se raztresli po ladijskem podu, nato pa je planil k vratom in skoraj stekel po stopnicah v pritličje. Šele ko je vdihnil zrak zunaj na ulici, se je pomiril. Nikoli ni maral Popine mame in ona ni marala njega. Sama sreča, da je hčerka ni poslušala. Kaj je sploh počela tukaj? Sicer pa, kaj ga briga. Ustavil je kočijo in zlezel nanjo.

»Hotel Baross,« je rekel moškemu spredaj.

Komaj je sedel, že se je konj pognal proti njegovi najljubši stavbi v mestu. Začutil je adrenalin, ki se je naenkrat spustil v njegovo kri in v glavi mu je začelo vznemirljivo šumeti.

Večer je bil soparen, po zraku so letali komarji, od daleč se je slišalo oglašanje žab. Za mizo na verandi pred vilo Michala Romančika je sedelo deset vplivnih mož, med njimi je bil tudi doktor Otto Roth, župan Temišvara.

»Poslušajte ... Ideja republike temelji na želji po politični samostojnosti in upravljanju lokalnih zadev s strani prebivalcev Banata, brez zunanjega nadzora ali vpliva drugih večjih držav oziroma imperijev. Cilj sta predvsem zaščita in ohranitev identitete nemške in romunske etnične skupnosti v Banatu.«

»Najbolje, da vsi naenkrat prižgemo cigare, in mrčes se bo razkadil,« je rekel Michal Romančik in živčno pogledoval proti dovozu. »Lahko gremo pa tudi noter.« Bil je nervozen, predvsem pa jezen, da ga

je zet pustil na cedilu. Z ljudmi, ki so sedeli ob njem, bi bilo treba imeti dobre odnose, saj nikoli ne veš, v katero smer bo zapihal veter, in želel jim je predstaviti Josefa, ki je bil včasih trgovec s sodi za vino, zdaj pa ga je počasi vpeljeval v posel. Zadnje čase je moral biti pozoren in spremljati politično dogajanje, kajti vse je kazalo na to, da bo imperij razpadel. Ni želel razmišljati o tem, dvor je bil njegov največji odjemalec vina, in kot je bilo videti in kakor je dokončno doumel ta večer, so Nemci skupaj z Romuni začeli vleči v eno smer in Madžari v drugo, medtem pa se je ideja o združitvi južnoslovanskih narodov iz dneva v dan bolj krepila. »Doktor Roth, če vas prav razumem, želeli bi ustanoviti Banatsko republiko kot odgovor na ...«

Župan Temišvara se je nasmehnil.

»Politične in etnične pretese, ki bi nastali po razpadu Avstro-Ogrske. Romančik, poglejte, ideja je ... naj vam povem preprosto, da vas ne prestrašim ... voditelji Banatske republike bi si prizadevali za sodelovanje med različnimi etničnimi skupnostmi v regiji, tudi z vami Čehi, v interesu nam je vzpostavitev stabilne in mirne družbene ureditve, kljub vojaškim konfliktom in negotovosti tega časa. Poudarjali bi pomembnost kulturne identitete in jezika kot ključnih elementov, ki povezujejo skupnost in omogočajo njen napredek ter obstoj v spremenjenih geopolitičnih razmerah.«

Komarji so postajali vse bolj nadležni, nekaj političnih veljakov se je začelo presedati. Tomas Bata, industrialec iz Češke, ki je proizvajal čevlje, s kateri-

mi je obul vso avstro-ogrsko vojsko, in je imel svojo trgovino tudi v Vršču, se je nasmehnil in si prižgal cigaro.

»Povejte, Romančik, da malo presekamo te politične debate, je anekdota o vaši hčerki resnična? To sem slišal in sem si rekel ... Ist es überhaupt möglich, so etwas zu tun? (Je sploh mogoče narediti kaj takega?)«

Michal je naenkrat v želodcu začutil slabost. Niti najmanj ni želel vpričo teh ljudi govoriti o sramoti, ki je bila deležna njegova družina, vendar je vse kazalo, da se pogovoru o neprijetni temi ne bo mogel izogniti.

»Poslušajte, Tomas, moja hči je danes srečno poročena in nima nikakršne zveze s tem ... Teodor Butzul je bil izgnan iz monarhije in zgodba je zaključena. Dvor je sklenil, da nisem bil kriv, hudiča, saj nisem niti vedel, kaj se pripravlja, še manj moja hči ...«

Doktor Otto Roth se je nasmehnil.

»Zelo domiselno, moram reči. Najbrž je bil slikar močno zaljubljen, da si je privoščil kaj takega in popolnoma osmešil cesarski dvor.«

Lica Michala Romančika so naenkrat postala rdeča.

»Osmešil je mene in mojo hčer! Jaz sem bil tisti, ki ga je priporočil dvoru, misleč, da delam hčerki uslugo, saj je verjela, da se bosta poročila, zato sem želel nekoliko usmeriti njegovo kariero, naslikal naj bi ženo Franca Ferdinanda, veste, kakšna čast je to, da nekega slikarja iz Vršca, sina lokalnega fotografa, doleti kaj takega!«

Govoril je vse hitreje in skozi tanko površino srajce čutil, kako mu srce vznemirjeno utripa.

Lazar Jovanović, lastnik dveh priznanih restavracij v centru mesta, majhen in okrogel moški, ki ga Romančik nikoli ni maral, je vprašal: »In kaj se je zgodilo?«

Moški so se zazrli vanj.

»Niste slišali?«

»Wie konnten Sie das nicht gehört haben? (Kako to, da tega še niste slišali?)«

»Pol leta je celo mesto govorilo samo o tem ...«

Lazar je odkimal, vendar je Romančik vedel, da je vse skupaj igra, da se pretvarja, da nič ne ve, samo zato, da ga pred vsemi poniža, ker mu pred časom ni želel prodati vina po neki smešno nizki ceni.

Tomas Bata se je nasmehnil.

»Če vas zanima, kaj se je zgodilo ...« Obrnil se je k Romančiku: »Oprostite, Michal, upam, da mi ne boste zamerili,« nato pa pogledal zbrane, »mladi slikar Teodor Butzul iz Vršca, torej malo večje vasi, v kateri se nahajamo in za katero marsikateri prebivalec avstrijske metropole v življenju še slišal ni, je po naročilu dvora naslikal ženo Franca Ferdinanda, in ko je napočilo svečano razkritje slike in so z nje potegnili belo rjuho, je imela Sofija namesto svojega obraza ...« Tomas Bata se je sklonil k Lazarju in mu nekaj šepnil na uho. Lica gostilničarja so se napela, odprl je usta in iz njih je padel, vsaj tako se je zdelo Romančiku, privoščljiv, primitiven krohot, in kot bi v prisotne pljusnil val nespodobne sle po njegovem ponižanju, se je celotno omizje streslo v smehu. Sla-

bost v želodcu Romančika je postala neznosna, vstal je od mize in odšel proti hiši.

Ruleta na mizi pred Josefom Garajem se je vrtela in vrtela in vrtela, majhna srebrna kroglica je skakala z ene številke na drugo in zdelo se mu je, da je vmes minila cela večnost, preden se je ustavila in obmirovala na sedmici. Potne kapljice na čelu so se mu množile in čutil je omedlevico, ki se je usidrila v njegovih možganih in mu poškodovala čut za ravnotežje. Globoko je vdihnil, nato pa dvignil pogled proti Herzlu Kleinu, lastniku kazinoja, ki ga je prišel pogledat in je zdaj stal ob igralni mizi.

»Liebe Herzel ... (Dragi Herzel ...)« je rekel Josef in upal, da se ga lastnik igralnice usmili.

»Gospod Garaj, ne. Zakockali ste že vse, kar ste imeli, prejšnji teden ste mi obljubili, da boste prinesli sode za vino, ki jih še kar čakam, in če k temu pripisem današnji dolg, ste mi dolžni več kot deset tisoč kron. Kako se bova torej zmenila?«

Josef je slišal zgodbice, ki so spremljale judovskega lastnika hotela, v katerem je bila skupaj z restavratorji tudi igralnica. Klein naj bi imel v lasti dvajset pištol, ki mu jih je čuval njegov zvesti pomočnik, Abas Rastoder, ki je predtem delal v igralnici hotela družine Glückmann, in če je kdo razjezil Herzla Kleina, je s tem razjezil tudi Abasa. Kaj je to v resnici pomenilo in kako je bilo videti, ko se Abas Rastoder razjezi, tega Josef Garaj ni želel izvedeti, zato mu ni preostalo drugega, kot da Kleinu obljubi, da mu bo dostavil

deset sodov za vino in mu vrnil ves denar, vseh deset tisoč kron, do zadnjega helerja.

Katka je v poltemi sedela s knjigo Rudyarda Kiplinga na kolenih in spala. V postelji poleg nje je ležala petletna Matilda in prav tako spala. Njeni dolgi svetli lasje, ki jih je imela vedno spete v čop, so bili zdaj spuščeni, v roki je stiskala majhnega plišastega tigra. Vrata otroške sobe so se počasi odprla, snop svetlobe s hodnika je padel na Katkin obraz, ki je, kot bi začutila moževo prisotnost, odprla oči in se zazrla v Josefa. Stal je ob njej in strmel vanjo, kot da jo vidi prvič. Njegova nizka postava je bila v mraku videti višja, majhne črne oči so srepo gledale vanjo in čuden občutek se ji je zavlekel pod kožo.

»Josef, prestrašili ste me.«

Vstala je s stola in se namenila k vratom, da bi odšla v spalnico, ko jo je zagrabil za roko.

»Prepričaj očeta, da prepíše vinograde name.«

Vohala je njegovo alkoholno sapo, in kadar je pil, se mu je najraje izognila.

»Matilda se bo zbudila, prosim, se bova pogovorila jutri.«

Nekaj časa je strmel vanjo, nato pa prezirljivo rekel: »Zredila si se.«

Spustil je njeno roko, se obrnil in odšel iz sobe. Ko je stopila v spalnico, je obut in oblečen ležal na trebuhu na postelji in glasno smrčal. Sklonila se je čezenj, vzela odejo in vzglavnik ter odšla v sobo za goste, ki je stala v pritličju poleg spalnice staršev. Legla je na posteljo in se zastrmela v strop. Njeno življenje je

kot iztirjen vlak drvelo v neznano in zdelo se ji je, da je popolnoma izgubljena. Vrata sobe so se odprla in pomislila je, da se je zbudil.

»Josef ... utrujena sem ...«

V poltemi se je prikazal materin obraz. Maria Madera je sedla na konec postelje in se zagledala hčerki v oči.

»Kaj se dogaja, Katka?«

Kako naj ji pove resnico o tem, zakaj ponoči ne more spati, zakaj se je zredila in zakaj je moževi pijanski izbruhi ne ganejo več?

Globoko je zajela sapo in rekla: »Teodor se je vrnil iz Amerike. Tukaj je, v Vršču.«

Je naredila napako, da ji je povedala? Tiho sta zrli druga v drugo, Katka je čutila razbijanje srca v grlu, njegovi odmevi so ji doneli v glavi in naenkrat ji je postalo vroče, odgrnila je odejo, s katero je bila pokrita, sedla in pokrčila kolena. Maria Madera je izpustila glasen vzdih.

»Predvidevam, da sta se videla.«

Katka je pokimala.

»Že od januarja je tukaj, vendar ne želi, da bi kdo vedel za to. Prišel je uredit papirje po očetovi smrti, srečala sva se na Dvorni ulici.«

Maria Madera je strmelala vanjo in Katki je postalo neprijetno.

»Noseča si, kajne?«

Od presenečenja je široko razprla oči, Maria Madera pa je obrnila glavo proti velikemu francoskemu oknu, skozi katero sta se videla del neba in košček lune, ki je visela na njem. »Josef kaj ve?« Katka

je odkimala, nato pa se ponovno pokrila čez noge, saj jo je začelo zebsti. »In kaj nameravata narediti? Najbrž imata s Teodorjem kakšen plan ...«

Katka se je s hrptom naslonila ob steno in zaprla oči.

»Teodor ne ve, da sem noseča. Prišel je čisto na kratko, kmalu se misli vrniti nazaj v Ameriko. Poročen je in dva otroka ima. Mislim, da je bolje, da mu nič ne povem. Sploh pa nisem prepričana, da je otrok njegov. Lahko bi bil tudi Josefov.«

»Josef tudi za Matildo misli, da je njegova, čeprav ni ...«

Katkino dihanje je postalo hitrejše, njene dlani so bile naenkrat potne.

»Kako ste vedeli?« je vprašala tiho, skoraj neslišno.

»Slutila sem. Matere imamo poseben čut, sploh pa ... Matilda ni podobna ne tebi ne Josefu, in naenkrat se mi je posvetilo. Na njenem obrazu sem prepoznala še kako znane poteze.«